

Rugási Gyula

"Az allegória megtörtént"

Az ÉS könyve márciusban - Tatár György: A nagyon távoli város. Vallásfilozófiai tanulmányok és viták. Atlantisz Könyvkiadó, 2003. 296 oldal, 1995 Ft

1.

A "tanulmánykötet" mufaja - különösen, ha filozófiai, teológiai írásokról van szó - az emberi leleményesség nem sejtett mélységeit tárja elő: hogyan lehet (egyfajta leküzdhetetlen belső kényszernek engedelmességgel) egymáshoz nem illo elemekből mégis összefüggő "világot" létrehozni, olyan világot, amely ráadásul nem a mitológia torzszülötteivel, hanem emberszabású lényekkel és gondolatokkal népesül be? A tiszteletre méltó erudíció dacára e vállalkozás ritkán sikerül igazán, ám mindezzel szerző és olvasó egyaránt pontosan tisztában van; az előbbi némi malíciával és öniróniával segít magán - a merev, németes önfegyelemről tanúskodó "Kleine Schriften" mellé így kerülhet egy-egy "Sparsa Collecta" ("Egybegyűjtött tarkaságok"; Cornelius van Unniknak, a keresztény ókor kitűnő kutatójának tanulmánykötetére utalva) -, az utóbbi pedig hajlamos arra, hogy a tarkaságot "sokszínű bölcsességként" értékelje.

Tatár György nemrégiben napvilágot látott, vallásfilozófiai írásokat tartalmazó tanulmánygyűjteménye ama ritka kivételek egyike, ahol az iménti (belső) legitimációs kényszernek még az elvi lehetősége sem merül fel, valamennyi esszé ugyanabból a szellemi-metafizikai talajból sarjad, anélkül azonban, hogy az olvasóban akár csak egy pillanat erejéig is fölmerülne a gyanú: talán egy majdani átfogó monográfia elomunkálataival, annak töredékes ígéretével szembesül éppen. Nem. S ha nem, akkor még inkább respektálnunk kell azt a formai bravúrt, illetve gondolkodói fegyelmet, amellyel a szerző a tanulmányok háttér-világát fölvezette, majd pedig egy-egy kitüntetett zugát részleteiben is megismertette velünk. Annál is inkább, mert a tematikus vagy "monografikus" egész ígéretének (mint valamiféle módszertani mankónak) az elvetésén túl - ha jól érzékelem - kivetettséget" sugall: a szerző ugyanis folyamatosan olyan, világok-közötti határvidéken időzik, amely nem volt mindig, és nem is lesz mindig, de a történeti mindenség egymás "háta mögé vetett"

monumentális hegyvonulatait, a világekorszakokat, egyszerre, egy időben is megpillantani engedi. A limesek az alábbi fogalmak között húzódnak: kinyilatkoztatás és mitológia, kinyilatkoztatás és pogányság, filozófia és mitológia, kereszténység és pogányság (adott esetben "keresztény pogányság!"), zsidóság és kereszténység, allegória és szó szerinti jelentés, név és nyelv stb. Ezek a fogalmak a bibliai teremtés-kinyilatkoztatás-megváltás által tájolt mindenség időbeli arculatát idézik elénk, vagyis e mindenségnek nyelvi, antropológiai, egzisztenciálfilozófiai, teológiai szinten egyaránt megmutatózó "kettéhasadt" állapotát, amelyet Tatár György megint csak sajátos köztes pozícióban, filozófia és teológia közös felségterületein kísérel meg értelmezni. (Arra vonatkozóan, hogy akkor valójában "hány világ polgára" is az auctor, érdemes lenne megszámolni, hogy Tatár hányszor említi a kanti példát a "két világ polgárával" kapcsolatban). Persze az értelmezés kifejezés itt enyhén szólva is megtévesztő, hiszen a szó nem egyfajta kognitív készséget avagy intellektuális erőt jelöl elsősorban, hanem a gondolkodáshoz való bátorságot.

Mindaz annyi jelent, hogy a Heidegger-től kölcsönzött metafora, a "Nyugat világtörténelme", a zsidó-keresztény "kultúra", valamint az európai filozófiai tradíció éppen azokra a másból le nem vezethető fogalmakra épül, amelyek - néha valóságos szubjektumként - ott nyüzsögnek a nagyon távoli város háttér-világának rendkívül sűrűn lakta vidékein. Noha együtt lakoznak, mégsem rendelkeznek azonos polgárjoggal, s nem beszélnek közös nyelven. Együttes mozgásukhoz és megszólaltatásukhoz szükséges szellemi koiné megteremtése a szerzőre hárul. Végül sarkítva a dolgot, a "megteremtés" jelen esetben két úton lehetséges; az egyik út annak az előfeltételezését jelenti, hogy minden elgondolható már elgondolásra került egyszer - s a filozófia(történet) "parmenidészi örökségének" megfelelően ugyanez vonatkozik valamennyi létezőre is; egy alig észrevehető, keskeny ösvény ágazik le itt Tatár György tizenöt éve megjelent Nietzsche-könyvéből, ahol is a szerző Eugen Fink "negatív ontológia" koncepcióját idézi; (Az öröklét gyurujé, Gondolat, 1989, 188.), a másik út viszont (formális értelemben ez utóbbi is megtévesztően hasonlít az iméntihez) arra a meglátásra alapozódik, miszerint mindenfajta gondolkodás, beszéd, írás szükségképpen paradigmátikus, a Biblia Istenének "ujja", hangja, kinyilvánított akarata búvik meg mögötte. Tatár az utóbbi utat követi; szigorúan véve minderről Az edények széttörése, valamint A

lepecsételt szakadék címu esszéekben kifejtett - jó értelemben vett kabbalisztikus ízu - nyelvelméleti koncepció tanúskodik a legékesebben. Ilyenformán az elobbiek során említett "kettéhasadt fogalmak" szinte kikényszerítik annak a világnak a megmutatkozását, ahová eredendoen tartoznak; ez a megmutatkozás - az apokalüpszisz szó eredendo és megkerülhetetlen értelme -, s a megmutatkozásnak a keletkezés látszatától való elválasztása Tatár György számára a feltérképezni vágyott világ kimondott-kimondatlan ígérete. Keletkezés és megmutatkozás gondolati játéka valamiféle rituális körtánchoz hasonlatos, (különösen ha számításba vesszük a szerzo nyelvének rendkívüli plaszticitását, senki máséval össze nem tévesztheto metaforikáját), valójában azonban a körtánc képzetét az önhivatkozások ravaszul megkomponált köre helyettesíti; bármelyik esszé olvastán is azonnal feltunik, hogy Tatár úgy utal valamelyik saját avagy a privát filozófiatörténetéből származó gondolatra, szóképre, mintha az mindig is éppen így került volna kimondásra a "nap alatt". Pedig dehogy. A nagyon távoli város vallásfilozófiai tanulmányainak olyan, javarészt már majd' két évezrede csak vastagodó, félreértésekből és eloítéletekből emelt falakat kell lerombolnia, amelyeket emberi ero még megrendíteni sem lenne képes. Az említett falakon belül ugyanis jószerével egyik fogalom, illetoleg szókép sem került úgy kimondásra, ahogy azt Tatár György meggyozoen sugallja. (Némi segítséget jelent ebből a szempontból a szerzo privát filozófiatörténete; az együttgondolkodóként folyamatosan jelenlévo Franz Rosenzweig mellett mindenekelőtt Kant, Kierkegaard, az örökifjú [avagy koravén?] Schelling, a Iuriánus kabbala hagyományköre, a Széfer Jecirá stb., valamint Nietzsche hatalmas árnya, "aki" ebben a könyvben nem tolakodik az elotérbe, jobbára a kulisszák mögött marad.)

2.

A szerzo (Scholem egy, 1926-ban, a héber nyelv intenzív reaktiválásának veszélyeire figyelmezteto levelének elemzése kapcsán) megfogalmazott "nyelvelméleti" következtetése szerint a kabbala különböző irányzatainak egybefüggő nyelvi expanzióját konzekvensen végiggondolva sajátos azonossági törvénybe ütközünk: a nyelv-határ és világ-határ azonosságát rögzító elvbe. "Világunkat a nevek határolják, s persze ez a határ nem csupán a legkülso végeken fut, a létezés

peremvidékein - írja Tatár György. - Ez a határ itt húzódik közöttünk is, élet és létezés minden egyes mozzanatában kivétel nélkül, amelynek csak köze van a nyelvhez. A kabbalista meg tudta fejteni a világ minden egyes részének e jelentését, de az egész, az a tény, hogy az egész "van", számára az istenség látható, de nem megfejthető titka volt. A kozmosz titkának kérdése így azonossá vált Isten nyelvének kérdésével: a világ jelentett és nem jelentett egyszerre. Fogalmilag teremtés és kinyilatkoztatás azonosságáról volt szó: a teremtésben Isten önmagát nyilatkoztatta ki." (A lepecsételt szakadék, 54). Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a Tatár György tanulmányai alapján rekonstruálni próbált összefüggő gondolati "egész" éppen a mindenséget átszelo nyelv-határ mentén épült ki, akkor mindenképpen különös figyelem illeti meg a Bibliában, a Talmudban, a középkori zsidó filozófiában fölsejlelő név-metafizika létezésbe vágó paradoxonait. Amilyen mértékben ugyanis a név a nyelvben beteljesíti a mindenfajta világ-, illetve gondolati egésszel szembeni függetlenség állapotát, pontosan olyan mértékben "klasszifikálhatatlan" a saját (az individuum, a néven szólítható személy) a filozófia átfogó rendszerkísérletei számára. A név "egy másik világ üzenete"; vagy "A néven szólított nem része a világnak" (Barlang és exodus, 98.), olvashatjuk egyfelől, másfelől viszont - Kierkegaard és az etikai általános felfüggesztése, s a filozófiai rendszer-gondolatnak az "egyes lét" iránti érzéketlensége kapcsán - a következő állítással szembesülhetünk: "Minden individuumra, így mint ilyenre, Ábrahámra is érvényes a törvény időben és térben végtelen általánossága. "Felfüggesztése" az egész általános mindenségen belül csupán egyetlen pontnál fogva történik, időben és térben egyetlenegyszer, ez a pont pedig nem az Ábrahám névre hallgató individuum a többi, szintén valamilyen névre hallgató individuum között, hanem Ábrahám saját maga. Ilyen eleme viszont a rendszernek nincsen. Ábrahám a rendszeren kívül tart Mórija hegye felé. A mindenség Egy és Minden volta csorbát szenved." (Individuum és rendszer, 146.). Magyarán, a név, illetve a saját - éppen tisztázatlan metafizikai származásuknál fogva - elvileg alkalmas arra, hogy általuk a par excellence "filozófiai" és "teológiai" felcserélhetővé váljék, egy és ugyanazon a hangon szólaljon meg mindkét világ. Ez azonban csupán illúzió, miként például a csoda beemelése a filozófiai fogalmak arzenáljába, (Franz Rosenzweig nyomán) hogy ezáltal az Egy-Mindenségből való szökés egyik lehetséges útja napvilágra kerüljön.

Ahhoz, hogy a fogalmakon "belüli" hasadások, törésvonalak egészen világossá váljanak, óhatatlanul szükséges, hogy a fölmerülő kérdések mindegyike egységes mértékrendszerben kerüljön tárgyalásra. Ennek az egységes teoretikus mértékrendszernek a funkcióját Tatár György általam ismert legkorábbi írásaitól fogva a bibliai világ-történelmet behatároló alapfogalmak, teremtés, kinyilatkoztatás és megváltás "töltik be". A történelmi (a historiográfiáéval a legcsekélyebb mértékben sem kokettáló) nézőpont itt a logikailag már felfedezett inkonzisztens "világok" valamint az idobeliség szoros egymáshoz rendelését jelenti elsősorban. Ezen a ponton pedig a már érintett világkorszak-kérdés követel figyelmet magának. (Tatár György tíz évvel ezelőtt megjelent tanulmánykötetéhez képest a mostani könyvben elsősorban Kierkegaard elementáris hatása a szembeötlo, valamint éppen Schelling Weltalter-fragmentumainak, továbbá Szabadság-tanulmányának újból és újból visszatéro értelmezési kísérletei).

"A mítosz világának múlttá, múltunkká kellett válnia ahhoz, hogy egyáltalán létezzék olyasmi, mint múlt." (Nemzeti teológia, 115.) - a kérdés iménti expozíciója a görög filozófia eredendo allegorizáló reflexeire vonatkozóan éppúgy érvényes, mint a bibliai "pogány világ"-nak a kinyilatkoztatás letéteményeivel, Izraellel és az Egyházzal együtt idozo múltjára. (A Weltalterben tárgyalt "örök múlt", még pontosabban: az öröknek múlttá válása, az egész egyszerre hagymázás és egyszerre lenyugozo kérdéskör részletes értelmezése feltehetőleg majd egy újabb nagyszabású teoretikus kísérlet tárgya lesz). A mitológia mindenségével érzékeltett végérvényes - tehát az antikvitás nyelvén: sorsszerű - múlttá válás a múlt születését jeleníti meg; a zsidó-keresztény apokaliptika "eszkhatológikus arculatának" felvázolása pedig a jövő szüntelen megalapításának aktusát. Ebből a szempontból mindenképpen meg kell említenem azt az értelmezést, amelyet Tatár - talmudi példa nyomán - Ábel meggyilkoltatásának történetéhez, illetve a "testvéred vérei kiáltanak..." (Gen. 4,10) mondathoz fuz; ez az akár "negatív genealógiának" is elkeresztelhető reflex a múlt még pontosabb "tájékolását" segítheti elő. "A világ tehát egyfelől színtere az egymást követo nemzedékek végtelen sorának, valami, a teremtés kezdete óta állandónak megmaradó: a szüntelenül gyarapodó múlt tömege. Másfelől azonban a világ minden egyes ember beleszületésével tökéletesen előlrol kezdodik. Ha nem így volna, csak múlt létezne." (Kivételes állapot, 38-39.). Minden gyilkosság (aktuális értelemben

elsősorban a mai Izrael hétköznapjait megmértelyezzo, a mézárás szintjére emelt palesztin terrorizmusról van szó) egyfajta negatív genealógia - stílusosan szólva: széfer tóldót - kiindulópontja, egy-egy jövőbeni világ megalapításának megakadályozása. A "volt" itt végérvényesen belehull az "elmúltba", a diabolikus mű örök befejezetlenségével tüntet.

De mi a helyzet akkor, amikor a múltba számuzni vágyott egykori és majdani jelenidok semmiképpen sem karnak múlttá válni? Erre a kérdésre a Tatár György szinte valamennyi tanulmányában érintett, az üdvtörténetet döntő módon befolyásolható "teoretikus kérdés", Izrael, s vele az "Ószövetség", valamint az Egyház, s általában véve a kereszténység két évezredes ambivalens viszonyának az értelmezése adja meg a választ.

3.

A fenti, rendkívül komplex kérdéskör vizsgálatának logikai kiindulópontja a Márk- evangéliumban (1, 15) felhangzó mondat: "Betelt az ido." (kairosz). A betelt ido pedig nem csupán a judaizmus világát, hanem a (korai) keresztény eszkatológikus gondolkodást, bizonyos szinten magát a kereszténységet is a történelmen kívülre taszítja. Az ilyenformán elfoglalt szellemi pozíciót nevezi Tatár "messiási hídfoállásnak"; a hídfoállás egyetlen stratégiai funkciója az, hogy az ott lévők - ellenállva mindenfajta, a megsemmisítésüket célzó szándéknak - tanúságtevoként várják be a messiás el-/visszajövetelét. (A híd túl messze van, 12.) Nyilvánvaló, hogy a múltba számuzott ezt a feladatot képtelen ellátni; de ha vereséget szenved, akkor maga a messiási ígéret válik kérdésessé. Ezért nem csupán a szellemi és a politikai Izraelt, hanem magát az Egyházat is fenyegető legnagyobb üdvtörténeti léptéku veszély a mindenkori markionizmus (vagy ahogy Tatár - Rosenzweig nyomán nevezi: az "újmarkionizmus", amely tetszolegesen behelyettesíthető bármilyen "keresztény gnózissal" is), vagyis a kereszténység "zsidótlánítása". Az egyetemes (adott esetben "kozmosz"), valamint a "nemzeti kereszténység" fölönt idiotái lassan két évezrede képtelenek megérteni, hogy a bibliai kinyilatkoztatás szellemében (amelyben állítólag hisznek) saját halálos ítéletüket szövegezik akkurátus mugonddal!

A kortalan markionizmus, a galutban élő zsidóság asszimilációs törekvéseinek következményei, a mai Izrael megítélése a keresztény és a muszlim világban (még a liberálisnak mondott politikai elvek szintjén is) jelentik azokat a visszatérok kérdéseket, amelyek A nagyon távoli város szerzője számára a teológiai és a filozófiai megközelítésmódot ötvözi egy eddig nem tapasztalt újfajta látásmóddal, amelyet talán jogfilozófiaiak lehetne nevezni. (Lásd elsosorban a Kivételes állapot címu esszét.)

Ha a(z új) markionizmusnak igaza lenne, a világ nyakig süppedne az allegóriába; allegória árasztana el mindent, akár a "vizek a föld felszínét". Minden szó szerinti jelentéshez kvázi-jelentés csatlakozna, s nem lehetne olyan biztos ítélő szempontot találni, amelynek alapján az "igazi" és a "pszeudo" értelem elválasztható lenne egymástól. A könyv nyelvelméleti és - főleg - történetfilozófiai okfejtéseit követően harmadik legfontosabb kérdéskör gyanánt az (itt is elsosorban Izrael és az Egyház üdvtörténeti viszonyát elemző) allegorézis vizsgálata érdemel figyelmet. Az újszövetségi hagyomány egyszerre állítja alapító eseményét allegorikusnak, azaz a megelőző - testi valóságban végbement - szent történet mindent bevilágító, végso allegorikus értelmében, és ugyanakkor történetinek, vagyis test szerint is bekövetkezettnek, betu szerint is megtörténtek. Az allegória megtörtént" - írja Tatár György a kötet egyik legjobb, a "misztikus science-fiction horrorfilmjeit" értelmezó tanulmányban. (Az allegória vége, 174.).

Noha az imént olvasottak alapján inkább a legfontosabb ókeresztény exegetikai elv, a tipológia "születését" kísérok logikai aszimmetria sejjik föl, az idéztem példa is arra utal, hogy az alapfogalmak mentén kettéhasadt a világ, s vele az üdvtörténeti korszakok egymásra utaló rendje (oikonomia) - a történeti látásmód jellegének megfelelően - csak valamiféle eszkhatológiai horizonton csillantja fel a hasadékok, árkok eltüntetésének, vagyis az egységesülésnek az ígérétét. Addig is a szemléletmódot egyszerre uralja a romlandó test és annak allegorikus, romolhatatlan mása.

De az is lehet, hogy egy újabb teoretikus lépés megfosztaná az utolsó szó jogától az idolegességet; az idolegességet, amelyhez pontosan illik az önhivatkozások és reflexiók (végso soron a talmudi "kommentárok kommentárjainak" formai örökségéről

van szó) világfoglaló gesztusa, valamint a tanulmányok néha már aforizmatikus tömörséget árasztó jellege. S az aforizma itt most etimológiai értelemben veendő; ilyenformán pedig - különösen a Septuaginta és az Újszövetség nyelvén - a világtól "elkülönített" dolgot, áldozatot jelöl, illetve olyan elkülönített területet, amely a sacrilegium jellegét hordozza. Az allegorézis majdani szülőföldjén, csaknem négyezer évvel ezelőtt - egy csodálatos bibliai történetben - az allegorikus és a testes jelentés "világa" rövid időre találkozott egymással, s egy pillanat erejéig talán szimbólumszerűen "össze is ért". Jákób és a fáraó találkozásáról beszélek (Gen. 47, 7-11), ahol a pátriárka kétszer is megáldja az uralkodót (talán ezzel is segítve kiragadni a vészterhes jövót a teljes pusztulás hatalma alól?), majd családostul letelepszik Gósen földjén. Tipikus (hogy ne mondjam: tipológiai) esete ez annak, amikor az elkülönített (aphorizomenosz) áldásul szolgál a világnak, amely ezredévek óta mindig is megtagadja ot. Hiszen óhatatlanul egymásra vannak utalva ok ketten - igaz, nem az allegória birodalmában.